

TURINYS

Mano kariškas kelias	9
Įvadas	19
Padėka	23
I. Latvių SS legionas užsienio stebėtojų požiūriu	27
II. Latvių tautos nusiteikimas ir požiūris į kovą Latvių legione vokiečių okupacijos metais	77
III. Latvijos istorija mokyklose: pirmąsyk už kitų tautų ideologijos rato ribų	141
IV. Latvių legionas. Kas slypi po šiuo pavadinimu. Latvių policijos batalionai ir Latvių legionas: bendra ir atskira	171
V. Latviai vokiečių kariuomenėje: savanoriai, šauktiniai, žuvę, dingę be žinios, patekę į nelaisvę, dezertyrai	210
VI. Latvių legiono kariai kaip kovotojai mūšio lauke	302
VII. Latvių karių dainos	321
VIII. Žymiausi Latvijos sportininkai, tautos žiedas, legione ir išėivijoje	330
IX. Latvijos kariuomenės karininkai Latvių legione ir jį formuojant	339
X. Estų ir lietuvių kariai vokiečių kariuomenėje Antrojo pasaulinio karo metais	375
XI. Požiūris į Latvių legioną dabartinėje Latvijoje	396
XII. Amžinasis latvių karys	408
Nuorodos	414

IV. LATVIŲ LEGIONAS. KAS SLYPI PO ŠIUO PAVADINIMU. LATVIŲ POLICIJOS BATALIONAI IR LATVIŲ LEGIONAS: BENDRA IR ATSKIRA

Pirmuosius latvių karinius dalinius, kuriuos sudarė tik savanoriai kariai, tarptautiniais ir vidaus politikos sumetimais vokiečiai pavadino pagalbinės policijos batalionais (*Schutzmannschaftsbatallonen*), nors šie daliniai nei esme, nei sudėtimi, nei veikla ar apginklavimu neturėjo nieko bendra su policija, kaip ji įprastai suprantama. Dėl vidaus politikos jie pavadinti policijos batalionais, nes vokiečiai jokiū būdu nenorėjo latvių savanorių suformuotų dalinių vadinti kovos daliniais. Jie apskritai nenorėjo, kad šių dalinių pavadinimas kaip nors sietųsi su reguliariosios latvių kariuomenės dalimi. Adolfas Hitleris, pradėdamas karą prieš Sovietų Sąjungą, jo pradiniame etape buvo pasiekęs tokių įtikinamų pergalių, o sovietų armija patyrusi tokių sunkių pralaimėjimų, kad Hitleriui atrodė, jog vokiečių ginkluotosioms pajėgoms neprireiks jokios bent kiek ryškesnės kovotojų iš vokiečių užkariautų Rytų Europos kraštų pagalbos. Savo ruožtu tarptautinės teisės požiūriu, Vokietija, prieš Hitleriui ateinant į valdžią, buvo pasirašiusi nemažai

tarptautinių sutarčių, draudusių jai okupuotoje teritorijoje šaukti karo tarnybon okupuotos valstybės gyventojus ir vadinti prie vokiečių prisijungusius dalinius ginkluotosiomis pajėgomis.

Nė vienam latvių kariui, patekusiam į šiuos dalinius, nepatiko pavadinimas „policijos batalionai“, nesvarbu, ar jis buvo savanoris, ar nuo 1942 m. – mobilizuotasis. Latvių kariai troško su ginklu rankose kovoti su nekenčiamu priešu, jie nenorėjo prisiimti jokių funkcijų, būdingų policijai, tai yra rūpintis visuomenine tvarka ir kovoti su kriminaliniais nusikaltėliais Latvijoje arba užfrontėje.

Pavyzdžiui, buvęs Latvijos vyriausybės teisingumo ministras, savivaldos teisingumo reikalų generalinis direktorius A. Valdmanis 1943 m. vasario 27 d. oficialiai paskelbė, kad policijos batalionų kariai nori būti kareiviais, o ne policininkais, nes nenori dalyvauti egzekucijose, į kurias juos fronto užnugaryje stengiasi įtraukti vokiečiai².

Policijos batalionų kariai išnaudojo tinkamas progas, pavyzdžiui, pasibaigus atostogoms arba pasigydę nuo sužeidimų karo ligoninėse, pereiti į Latvių legiono dalinius. Kai įsteigus Latvių legioną 1943 m. pradžioje policijos batalionų kariai primygtinai pareikalavo ir juos perkelti į legioną, o negavę sutikimo pradėjo dezertyruoti ir savavališkai bėgti į legioną, 1943 m. pabaigoje vokiečių generolo Jeckelno įsakymu policijos batalionai irgi buvo priskirti prie legiono.

Mobilizuotiesiems legonas taip pat buvo patraukliausias žodis bei pasirinkimas. 1943 m. kovą ir balandį Abrenės apskrityje pašaukti jaunuoliai daugiausia rinkosi tarnauti legione, tačiau jie nenorėjo tapti vokiečių kariuomenės pagalbininkais arba būti paskirti į ūkinius darbus. Šaukimui mobilizuotieji pakluso noriai, nors Abrenės apskrityje raudonųjų partizanų rėmėjai ir vieną kartą (Kacėnų valsčiuje) patys raudonieji partizanai buvo sulaukę vyrus, kad šie nevyktų į komisiją. Aktyvus latvių užsirašymas į legioną Abrenės apskrityje, nors ir vyko mobilizacijos keliu, aiškiai parodė šio krašto vyrų patriotinį nusiteikimą. Pirma, jie pasirinko legioną, nors kovodami jame galėjo netekti gyvybės, o ne vokiečių kariuomenės pagalbinio tarnybą ar išvis

ūkinius darbus. Abiem pastaraisiais atvejais pavojus netekti gyvybės ar sveikatos, žinoma, buvo nepalyginamai mažesnis. Antra, dėl užsirašymo tarnauti legione jų artimiesiems retai apgyvendintos Abrenės apskrities vienkiemiuose grėse pavojus iš raudonųjų partizanų ir komunistiškai nusiteikusių rusų – partizanų rėmėjų – pusės, nes latvių santykinė dalis Abrenės apskrities valsčiuose buvo maža, kai kuriuose net visiškai menka. Pavyzdžiui, Augšpilio valsčiuje latviai sudarė 4 proc. gyventojų, rusų buvo 94 proc., Gaurų valsčiuje latvių – 4, rusų – 93 proc., Linavos valsčiuje latvių – 5, rusų – 95 proc.; Kacėnų valsčiuje šis santykis buvo 17 ir 82 proc., o Purvmalos valsčiuje ne ką geresnis – 33 ir 66 proc. Be to, raudonųjų partizanų rėmėjai 1943 m. pavasarį jau atvirai stengėsi sutrukdyti šauktiniams latviams atvykti į šaukimo komisiją, o Kacėnų valsčiuje šauktiniams pasiekti mobilizacijos komisiją sutrukdė patys raudonieji partizanai⁴⁻⁷.

Nė vienam latvių kariui nepatiko pavadinimas „policijos batalionai“, tad jis buvo ignoruojamas arba minimas nenoriai. Todėl ir šių batalionų pavadinimuose buvo daug neaiškumo ir įvairovės. Pavyzdžiui, kuriant 16-ąjį Žiemgalos

Apdovanojami Žiemgalos 16-ojo bataliono kariai. Batalionas dar vadintas Rygos 1-uoju pagalbinės policijos batalionu arba 1-uoju latvių kovos batalionu.

batalioną jis buvo vadinamas tiek 1-uoju Rygos pagalbinės policijos batalionu, tiek 1-uoju Latvių kovos batalionu, vėliau 16-uoju Latvių pagalbinės policijos batalionu, pagaliau susirašinėjant latvių kalba – 16-uoju Žiemgalos batalionu, o vokiečių kalba – 16. *Let. Schutzmannschaftbataillon* (arba 16. *Let. Polizeibataillon*). Patys latvių kariai, kaip jau minėta, visada stengėsi tiek žodžiu, tiek raštiškai ignoruoti pavadinimus *Schutzmannschaft* arba *Polizei* ir prie vokiečių suteiktų batalionų eilės numerių nenukrypstamai vartojo Latvijos geografinių vietovardžių pavadinimus.

Pagrindinė priežastis, kodėl buvo daug latviškų batalionų ir daug latvių, tarnaujančių juose, buvo Didžiosios Vokietijos aukščiausiojo SS ir policijos viršininko Heinricho Himmlerio 1941 m. spalio 13 d. raštiškas potvarkis dėl latvių dalinių, kurie galėtų būti panaudoti kovai su bolševikų partizanais arba Raudonąja armija už Latvijos teritorijos ribų, kūrimo: „1. Legiono niekada. 2. Policijos dalinių labai daug.“ Ši Himmlerio nuostata atitiko tuometinį Hitlerio ir nacionalsocialistų partijos viršūnėlės požiūrį, kad Vokietija kare laimės viena savo jėgomis ir kad okupuotų rytinių kraštų vyrams negalima duoti į rankas tiek ginklų,

Baltarusijoje veikiantys latvių 321-ojo pagalbinės policijos bataliono kariai.

kad jie netolimoje ateityje nekeltų grėsmės Didžiajai Vokietijai – vokiečių trečiojo reicho valdžios įtvirtinimui ir kolonizacijos planams rytuose⁸.

Kai 1943 m. sausį iš trijų savanoriškų policijos batalionų H. Himmleris įkūrė Latvių brigadą, kurią apėngė Waffen SS uniformomis ir pavadino Latvių SS brigada, policijos batalionų kovotojus veikė ir įvairios kitos aplinkybės, ne tik nemalonūs policijos pavadinimas. Policijos batalionai, kurių nepaliaujamai daugėjo, buvo išdėstyti visame plačiame Rytų fronto užnugaryje nuo Ladogos ežero šiaurėje iki Juodosios jūros pietuose. Šie batalionai įvairiose užfrontės srityse buvo pavaldūs įvairiems vokiečių generolams ir pulkininkams. Kartais jie buvo toli nuo likusių latvių dalinių ir dažnai priklausė nuo vokiečių vyresnybės savivalės. Iš pradžių jie bataliono formavimo vietose Latvijoje gavo Latvijos kariuomenės uniformas ir apavą, kur kas geresnės kokybės nei melsvai pilki vokiečių policijos medvilniniai drabužiai, kaip ir batai geležiniais vinukais kausyttais padais. Kai Latvijos kariuomenės apranga ir apavas susidėvėjo, vokiečių komendantūros ūkio dalių karininkai policijos batalionų karius apėngė jau naudotomis, neretai net pusiau sudrėkusiomis vokiečių policijos uniformomis ir batais, kitur ir vokiečių sausumos karių pajėgų – Vermachto uniformomis. Kadangi okupuotų Rusijos ir Ukrainos, kaip ir Baltarusijos srityse karo eigoje vokiečių kariniuose sandėliuose nugulė ir 1939 bei 1940 m. nugalėtų Europos valstybių kariuomenių intendantūros atsargos, neretai latvių policijos dalinių karys, pavyzdžiui, kur nors Vidurio Rusijoje arba Ukrainoje, atrodė tarsi paukščių baidyklė – ant kojų vokiečių duoti geležiniais vinukais apkalti batai, žalios vilnonės kelnės, kaip patvariausios dar iš

21-ojo Liepojos policijos bataliono karys su prieškarinio Latvių kariuomenės uniformos, čekišku šalmu su vokiečių policijos emblema ir rusišku Mosino sistemos šautuvu.

Latvijos kariuomenės uniformos, ant galvos – čekiškas šalmas, švarkai – vieno melsvas vokiečių policininko munduras, kito toje pačioje rikiuotėje šalia stovinčio, po sužeidimo iš Vermachto karo ligoninės išėjusio, – Vermachto „frakas“ ir trumpi minkšti suvarstomi batai. Latvių legiono 15-osios ir 19-osios divizijų karių aprūpinimas apavu ir drabužiais taip pat ne visada buvo sklandus. Tačiau šių divizijų kariai buvo nepalyginamai geriau aprūpinti nei policijos batalionų vyrai. Išeivijoje išleistoje knygų serijoje „Latvių karys Antrojo pasaulinio karo metais“ yra labai daug pavyzdžių apie policijos batalionų karių prastą aprangą ir apavą. Padėčiai iliustruoti paminėsime tik kelis iš jų. 3-iajam Cėsių policijos pulkui, į kurį buvo sujungti keli ankstesni atskiri policijos batalionai, priklausė ir 321-asis latvių policijos batalionas. (Skaitytojams reiktų atkreipti dėmesį, kad latvių policijos batalionams eilės numerius centralizuotai skirdavo vokiečių štabai, tad dideli skaičiai, įvardijant policijos batalioną, anaipol nereiškia, kad buvo tiek daug latvių policijos batalionų.) 321-ajame batalione 1944 m. balandžio 1 d. buvo 10 karininkų ir 632 instruktoriai bei eiliniai. Tačiau kovai tinkamų, tai yra tokių, kurių apavas ir apranga buvo pusiau tvarkingi, buvo tik apie 130, įskaitant karininkus. Likusių apavas ir drabužiai buvo visiškai nuplyšę⁹.

Dar tragiškesnį vaizdą mums atveria pranešimas apie buvusio 1-ojo Rygos policijos pulko ir 15-osios divizijos lauko rezervo 2-ojo savanorių pulko būklę prieš prasidedant dideliame atsitraukimui nuo Torno (Torunės) miesto ir jo apylinkių 1945 m. sausį: „Pulką (apjungtą iš abiejų anksčiau paminėtų) sudarė šeši batalionai, apytikriai 3500 karių. Pulkas neturėjo nė vieno vežimo, nei kitos transporto priemonės; didelė dalis karių buvo nepilnai aprengti, nuplyšusiu apavu, neginkluoti. (...) Bendra šių karių išvaizda nedžiugino, nes, negaudami aprangos, daugelis dėvėjo savo drabužius, nuplyšusius batus, kojas apsvynioję skudurais.“^{10,11}

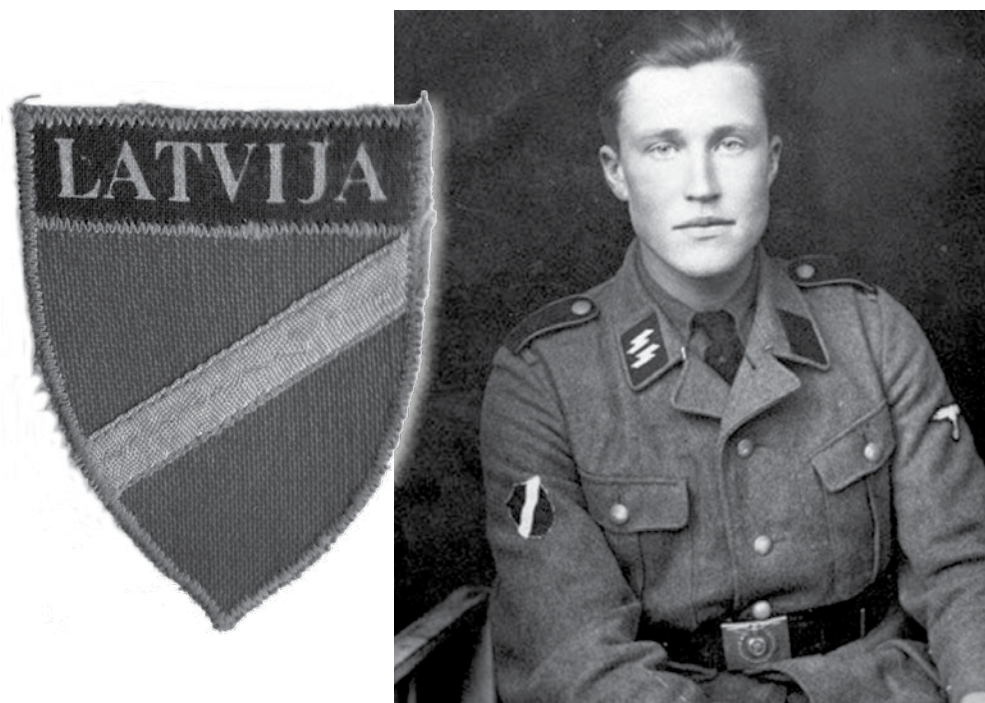
Man, 1924 m. gimusiam jaunuoliui, gavus šaukimą, buvo nurodyta atvykti į gydytojų komisiją *Lāčplēša* gatvėje, Rygoje, Knygų leidėjų name. Kadangi buvau aktyviai sportavęs, fiziškai išsivystęs, vidurinę mokyklą taip pat jau

pabaigęs, mane nusiuntė į policijos batalionų instruktorių rengimo kuopą Buolderajoje. Ją sėkmingai baigęs ir gavęs kapralo tarnybos laipsnį, tapau būsimu naujų instruktorių srauto mokytoju, tačiau 1944 m. balandį mane perkėlė į būrio vadų kursų ten pat Buolderajoje. Turiu išlikusią tų laikų nuotrauką, kurioje, be manęs, matosi dar aštuoni kiti šių kursų dalyviai – kapralai, seržantai, vyresnieji seržantai, viršilos. Štai keturi iš šių devynių vilki vokiečių policijos melsvą uniformą, du aprengti pilna vokiečių Vermachto uniforma, du dar su Latvijos kariuomenės apranga, o vienas karys jau buvo spėjęs apsivilkti Waffen SS vyresniojo seržanto rūbą. Bendra mūsų išvaizda atitiko liaudies posakį – raibas kaip genio pilvas.

Policijos pulkų ir batalionų kovotojai pavydėjo paskirtiesiems į Waffen SS Latvių legioną jiems išdalytos vienodos ir kur kas tvarkingesnės aprangos bei apavo. Be to, šalia legionierių neskambėjo tikram kariui susirūpinimą keliantis žodis – policija.

Latvių legiono istorija itin įtikinamai rodo, kad 1944 m. pradžioje vokiečių vadovybė naujai suformuotą 15-ąją diviziją, dar negavusią tiek, kiek reikia ginklų, metė į mūšių laukus Rusijoje. Tačiau pagal ginkluotą policijos batalionai ir pulkai negalėjo prilygti Latvių legiono daliniams. Policijos batalionų ir pulkų istorijoje liko daug įrodymų, kad latviai sąmoningai buvo siunčiami kautis su daug gausesnėmis, stipresnėmis ir geriau ginkluotomis priešo pajėgomis.

1944 m. sausio 2 d. Rygos latvių savanorių policijos pulko vadas, Lačplėsio karo ordino kavalierius, pulkininkas leitenantas Osvalds Meija slaptame pranešime Latvių SS legiono generaliniam inspektoriumi Rūdfolfui Bangerskiui rašė: „Pulko ginklai nepavydėtinos būklės. Automatų ir kulkosvaidžių išsiklibino, išsidėvėjusiais vamzdžiais, kurių graižtvos kulkos neišsuka ir todėl iššovus daugelis kulkų verčiasi, atsarginių dalių išvis nėra. Iš viso nėra ežektorių automatiniams ginklams. Minosvaidžiai be taikiklių. Trūksta pistoletų kulkosvaidžių ir pistoletų. Apskritai ginklų būklė pulke yra tokia apgailėtina, kad tai numuša karių nuotaiką ir sukelia jems menkavertiškumo jausmą lyginant

Latvių legionierių su tautinių spalvų skydeliu ant dešinės rankovės. Vienas iš antsiuvų variantų su užrašu „Latvija“.

su priešo apginklavimu ir kaimyniniais daliniais. (...) Pulko karių nuotaika visą laiką buvo gera. Dėl pačios kovos tęsimo kariai nedvejoja. Visi supranta, kad pulkas vykdo svarbią ir šventą pareigą savo tėvynei.¹²

Apie 2-ąją Liepojos policijos pulką, kuris 1944 m. vasarį buvo dislokuotas artimame fronto užnugaryje Rusijoje tarp Polocko ir Drisos, skaitome: „Karių apginklavimo pakako kovai su teroristais, tačiau jis buvo visiškai skurdus kovai su Raudonosios armijos reguliariaisiais daliniais. Automatiniai ginklai buvo senų vokiškų modelių, jų buvo nedaug ir nepatenkinamos būklės. Mūšio metu šie ginklai netrukus tapo netinkami, dėl to vieninteliu kovotojų ginklu liko šautuvas.“¹³

Noras pereiti iš pagalbinės policijos į legiono dalinius dar labiau išaugo, kai be vokiečių SS tarnybos laipsnių ženklų, ant kairės legionierių rankovės atsirado antsiuvas – nacionalinis raudonas–baltas–raudonas skydas su užrašu „Latvija“, o ant švarkų dviejų SS raidžių antsiuvų vietoje 15-ajai divizijai –

tekanti saulė, o 19-ajai – senovinis latvių ugnies kryžius. Apie 25-ąją policijos batalioną skaitome: „25-ajam batalionui vadovauja pulkininkas leitenantas Plikausis, adjutantas kapitonas Šteinbriks. Sudėtis: 302 eiliniai, 96 instruktoriai, 11 karininkų. Visi nori pereiti į Legioną. Pasitaiko perbėgimų su visais ginklais. Jie užėina į *Marijas* gatvę 16 ir komisijoje užsiregistruoja kaip netarnavę. Visi siekia patekti į aktyvius dalinius – Legiono diviziją ir brigadą.“¹⁴

Jau minėtas Rygos Latvių savanorių policijos pulko vadas pulkininkas leitenantas Meija 1944 m. balandžio 25 d. parašė pranešimą generolui Bangerskiui: „Daugelis Latv. Rygos savan. pol. pulko karių, kurie buvo sužeisti mūšiuose, taip pat apdovanoti EK [*Eiserne Kreuz* – Geležiniu kryžiumi – V. L.], grįžo gimtinėn įskaudinti, kad niekuo nesiskiria nuo pagalbinės policijos, ir dėl to jaučiasi menkaverčiai prieš visą tautą, likusius legiono karius ir vokiečių kariuomenę. Dar ryškiau tai jaučia pagalbinės policijos dalinių karininkai, kurie karininkams tinkamą išsilavinimą gavo arba jau buvusioje Latvijos karo mokykloje, arba dabartiniuose būrio vadų kursuose, tačiau pagalbinėje policijoje aukštesnius tarnybos laipsnius turi buvę Latvijos kariuomenės instruktoriai arba asmenys, kurie karinio išsilavinimo išvis nėra įgiję. Vadinasi, Geležiniu kryžiumi apdovanotas, karo mokyklą baigęs senas kapitonas priverstas atiduoti pagarbą buvusiam kapralui, dabar policijos pulkininkui leitenantui. Išdėstytos aplinkybės yra priežastis, kodėl daugelis pulko karių nenori tarnauti policijos daliniuose ir įvairiomis priemonėmis stengiasi pereiti į Waffen SS dalinius. (...)“¹⁵

Šis pulkininko leitenanto Meijos minėtas atvejis, atrodo, yra susijęs su Rygos apskrities tvarkos policijos viršininku pulkininku leitenantu J. Veide. Tarnaudamas Latvijos kariuomenėje jis baigė instruktorių kuopos kursus ir gavo kapralo laipsnį. Kaip vienas pirmųjų energingai pradėjęs organizuoti tvarkos policijos tarnybą, J. Veidė sparčiai kilo tarnybos laiptais ir tapo policijos pulkininku leitenantu. Kadangi tvarkos policijos karininkų ir savanorių, pagalbinės policijos kovos batalionų uniformos buvo visiškai vienodos, bet kur Latvijoje galėjo pasitaikyti situacija, kad

Kairėje – „Tekanti Latvijos saulė“ – 15-osios, dešinėje – 19-osios Waffen SS divizijos karių apykaklės antsiuvai.

tikram kariui, karininkui, be to, apdovanotam už drausmę mūšiuose, pagal reglamento reikalavimus tektų pirmam, gatvėje susitikus, atiduoti pagarbą buvusiam kapralui.

Tiek latvių pagalbinės policijos kovos dalinius – batalionus ir pulkus, tiek Latvių legiono kovos dalinius dažnai persekiojo viena ir ta pati nelaimė. Žinoma, latvių karių daliniuose vokiečiai neleido latvių karininkams užimti aukštesnio vado posto nei pulko vado pareigos. Divizijų lygyje abiem legiono divizijoms, 15-ajai ir 19-ajai, vadovavo vokiečių karininkai, taip pat divizijos štabe, iš kurio ėjo aukštesnio lygio mūšio įsakymai, visus postus užėmė vokiečiai. Savo ruožtu latvių policijos daliniai, priklausomai nuo jų įsitraukimo vietos, mūšio operacijose dažniausiai būdavo pavaldūs kokiam nors vadinamajam mūšio rajono vadui, taip pat vokiečiui, nesvarbu, ar iš vokiečių sausumos pajėgų, tai yra Vermachto, ar iš SS kariuomenės dalinių, ar iš vokiečių policijos. Be to, į latvių policijos dalinių kovinę veiklą dažnai stengėsi įsikišti ir įsakinėti vokiečių ryšių karininkai, kurių bent vienas būdavo priskirtas kiekvienam latvių policijos batalionui ryšiams su hierarchiškai aukštesniais

vokiečių štabais palaikyti. Norėdami suprasti, ką iš tiesų reiškia žodis „nelaimė“, turime susipažinti su karininkų rengimo tvarka vokiečių SS ir policijos karinėse pajėgose.

Hitlerį pagal Vokietijos konstituciją 1933 m. išrinkus valstybės kancleriu, t. y. vyriausybės vadovu, tikroji kova už valdžią Vokietijoje nesibaigė. Nacių partijos vadų galutiniai tikslai jau tuo metu siekė kur kas toliau. Kad įgyvendintų viską, ką Hitleris kaip nacių vadas buvo paskelbęs savo ideologinėse kalbose ir straipsniuose, ypač knygoje „Mein Kampf“ („Mano kova“), valstybėje reikėjo įvesti totalitarinę diktatūrą, kad be mažiausios užuojautos ar gailėsčio būtų nuslopintas vos užsimezgęs kiekvienas priešingas mąstymas, kiekviena mintis, trukdanti Hitlerio partijai pasiekti suplanuotų politinių, ekonominių ir karinių tikslų. 1933 m. tokia priešiška veikla vis labiau buvo įmanoma iš dviejų ginkluotų jėgų, organizuotų valstybės mastu. Tai buvo vokiečių ginkluotosios pajėgos – *Wehrmacht* (išvertus: gynybos pajėgos), kurias sudarė kariuomenė (sausumos), karo laivynas ir karo aviacija. Atėjęs į valdžią po valstybės prezidento Hindenburgo mirties kaip Vokietijos kancleris ir valstybės prezidentas viename asmenyje, Hitleris 1938 m. tapo ir vienvaldžiu Vermachto vadu, pajungdamas sau kariuomenę, karo laivyną ir karo aviaciją. 1938 m. vasarį prie vardo *Führer* (vadovas) buvo prijungti ir žodžiai *Oberster Befehlshaber* (vyriausiasis vadas). Iki 1938 m. ginkluotųjų pajėgų vadas buvo generolas feldmaršalas Werneris von Blombergas. Atsikratęs generolo feldmaršalo po jo nesėkmingų vedybų, tapusių Blombergo nušalinimo priežastimi (Blombergas, būdamas našlys, pats to nežinodamas, ketino vesti vieną kriminalinės policijos įskaitoje buvusią prostitutę), Hitleris vienu ėjimu likvidavo ir Vokietijos karo ministeriją. Vietoje jos fiureris sukūrė naują aukščiausią karinės vadovybės organą – *Oberkommando der Wehrmacht* (sutrumpintai *OKW*), su kurio pagalba buvo nusprendęs toliau vadovauti pasiruošimui karui, taip pat visiems būsimiems kariniams veiksams. Hitleris paskyrė feldmaršalą Wilhelmą Keitelį *OKW* štabo pirmininku, o generolą Alfredą Jodlį – *OKW* štabo operatyvinės dalies vadovu^{16, 17}.

Tačiau Hitleriui artimi sluoksniai buvo jam tuo metu visiškai lojalūs ir patikimi partijos nariai, kurie taip pat svajojo tapti trečiojo reicho kariniais vadovais. Toks, pavyzdžiui, buvo antrasis asmuo valstybėje Hermannas Göringas, Pirmojo pasaulinio karo karininkas, didvyriškas oro kautynių lakūnas, vylėsis tapti karo ministru vietoje Blombergo. Dar vienas nacis, toks pats patikimas Hitlerio bendražygis, buvo Heinrichas Himmleris, kuris iki 1936 m. buvo taip įtvirtinęs savo pozicijas valstybėje, kad pirmiausia pajungė sau kaip vidaus reikalų ministrui tvarkos policiją, kriminalinę policiją, vėliau ir saugumo policiją – gestapą, o 1936 m. jau galėjo oficialiai vadintis *Reichsführer der SS und Polizei* (SS ir policijos vadovas valstybėje). Užsitikrines paramą iš Hitlerio, kuris žinojo, kad vokiečių karininkų korpuse per šimtmečius giliai įsišaknijusios tokios sąvokos kaip garbė, pareiga, lojalumas ginkluotųjų pajėgų aukščiausiai vadovybei, bet niekada iki galo nepasitikėjo savo generolais, Himmleris pradėjo kurti SS kariuomenę. Nusileisdamas Hitleriui ir prilygindamas vokiečių vyrų bei jaunimo savanorišką tarnybą SS daliniuose privalomajai karinei tarnybai *Vermachte*, Vokietijos karinis elitas padarė klaidą. Tokiu būdu Hitleris ir Himmleris pasiekė, kad būtų atmetas principas, jog *Vermachto* kariai vieninteliai iš vokiečių nacijos nešioja ginklą, nors tuo metu, kai Hitleris dar nevaldė vokiečių tautos ir valstybės, jis ne sykį žadėjo generolams, kad tik ginkluotųjų pajėgų kariai bus Vokietijos saugotojai ir nešios ginklą. Nacionalsocialistų ideologijai įsigalint Vokietijoje, dėl miklios ir aistringos propagandos Himmleriui ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje jau netrūko savanorių būsimoms SS karinėms pajėgoms. 1939 m. Himmleris jau pradėjo vartoti terminą *Waffen SS*, pažymėdamas juo pirmąją SS diviziją *Totenkopf* („Negyva galva“, t. y. kaukolė) ir naujai įsteigtą būsimų SS karininkų mokyklą Bad Telce, kurios kadetai nacių terminologija vadinti junkeriais, o pati Bad Telco mokykla – SS junkerių mokykla. Kuriant Latvių legioną, Bad Telce pirmą karininko laipsnį įgijo ir ten nusiūsti jo kariai. Vis dėlto prasidedant Antrajam pasauliniam karui, Himmlerio *Waffen SS*

daliniuose iš viso buvo tik 23 tūkst. karių. Himmlerio *Waffen SS* daliniai, kurie nepaliaujamai augo, deja, neturėjo jokios generalinio štabo karininkų apmokymų programos, ir tokių kvalifikuotų aukščiausių karinių išsilavinimą įgijusių karininkų trūkumą SS kariuomenė jautė per visą karą. Todėl aukščiausių tarnybos laipsnių karininkais ir karininkais apskritai naujai steigiamuose *Waffen SS* daliniuose tapdavo buvę *Vermachto* karininkai, arba jais būdavo policijos karininkai be jokio karo mokyklos išsilavinimo, kurie dėl asmeninių, politinių, ideologinių priežasčių arba tik siekdami greitesnės karjeros prisijungė prie *Waffen SS* dalių. Nors lyginant su *Vermachto* kiekybine sudėtimi, *Waffen SS* narių buvo gerokai mažiau – karo pabaigoje 1945 m. gegužę *Waffen SS* daliniuose tarnavo apie 800 tūkst. karių, – kvalifikuotų vadovaujančių kadro trūkumą SS jautė labai stipriai, ir tai ypač neigiamai paveikė nevokiečių SS karinius dalinius, labiausiai būtent baltiečius – latvius ir estus, taip pat kitus Rytų Europos tautų dalinius. Žinodama jų nacionalinį

Waffen SS karininkas konsultuoja savo kuopos puskarininkius.

nusistatymą ir karo pabaigos tikslus, SS aukščiausioji vadovybė jais nepasitikėjo ir divizijų štabams bei legiono divizijoms vadovauti skyrė Waffen SS karininkus, kurie į šias pareigas daugiausia patekdavo dėl savo nacionalsocialistinių įsitikinimų¹⁸.

Jau prieš tai nurodžiau silpną 1-ojo Rygos policijos pulko apginklavimą, kai vokiečių vadovybė pulką įtraukė į gynybinius mūšius piečiau Daugpilio prieš puolančius Raudonosios armijos dalinius, palaikomus tankų ir aviacijos. Kadangi šio pulko karių vienintelis ginklas prieš skaičiumi, ginklais bei techninėmis karinėmis priemonėmis kur kas pranašesnę priešą dažnai būdavo tik šautuvas, 1-ojo pulko 4-asis batalionas mūšiuose prie Vilniaus buvo apsuptas stiprių priešininko pajėgų. Verždamasis iš apsupties šis batalionas taip nukraujavo, kad 1944 m. rugpjūčio 16 d. bataliono likučiams stabtelėjus Rygoje jame tebuvo penki karininkai, vienas gydytojas ir keturiasdešimt du instruktoriai bei eiliniai^{19, 20}.

Ilgos ir sunkios atsitraukimo kautynės Vokietijoje iš 15-osios divizijos legionierių taip pat pareikalavo daug aukų. 1945 m. sausį prasidedant mūšiams, 15-ojoje divizijoje buvo daugiau nei 19 tūkst. vyrų. Po sunkių kautynių Prūsijoje ir Pomeranijoje 1945 m. balandžio 4 d. divizijoje liko 250 karininkų ir apie 8 tūkst. instruktorių bei eilinių, taigi mažiau nei pusė jos pradinės sudėties. Prie šių likučių reiktų pridėti į Kuržemę išsiųstą tūkstantį vyrų. Nuostoliai galbūt būtų buvę kur kas mažesni, jei tik divizijai būtų vadovavę vokiečių karininkai su aukštu kariniu akademinu išsilavinimu. Nors tokių latvių karininkų netrūko, jie divizijos vadais nebuvo skiriami nei per atsitraukimo kautynes Rusijoje ir Latvijoje, nei Kuržemės tvirtovėje, nei mūšiuose Vokietijoje²¹.

Latvijos kariuomenėje 1924 m. lapkričio 3 d. buvo įkurta Karo akademiniai kursai – aukščiausia mokymo įstaiga Latvijoje, skirta karinėms žinioms įgyti. 1928 m. gruodžio 1 d. jie pervadinti Karininkų aukštaisiais kursais, o 1935 m. – Aukštąja karo mokykla. Jos uždavinys buvo paruošti karininkus štabo tarnybai, aukštiesiems vadovaujantiems

postams ir apskritai prisidėti prie aukštojo karinio išsilavinimo Latvijoje. Pradžioje į juos būdavo priimami visų kariuomenės rūšių karininkai iki kapitono laipsnio, kurie išlaikydavo egzaminus, o nuo 1932 m. – iki pulkininko leitenanto tarnybos laipsnio, ne vyresni nei trisdešimt aštuonerių metų. Kursų trukmė pradžioje buvo 27 mėnesiai – dvejų metų mokymų laikas ir trys mėnesiai diplominiam darbui parengti, o vėliau – beveik treji metai, nes programa apėmė ir kelis mėnesius, skirtus kursantams supažindinti su įvairių kariuomenės rūšių veikla. Mokykloje buvo mokoma taktikos (kariuomenės rūšių ir visuotinės), strategijos, karo ir karo meno istorijos, karo statistikos, topografijos, tarnybos generaliniame štabe, karo administracijos, tiekimo ir fronto užnugario tarnybos, fortifikacijos, karinės pedagogikos, politinės istorijos, ekonomikos ir visuotinės statistikos, valstybės ir visuotinės teisės, vokiečių ir prancūzų kalbos, jojimo ir automobilio vairavimo, supažindinama su artilerija ir kitomis karo technikos priemonėmis. Kursuose dėstė ne tik specialistai – aukštieji karininkai, bet ir universiteto dėstytojai, pavyzdžiui, kalbų, psichologijos ir visuomenės mokslų. Be to, aukštieji karininkai dažnai buvo komandiruojami ir į Prancūzijos, Lenkijos, Čekoslovakijos ir kai kurių kitų šalių aukštąsias karo akademijas. Per dvidešimt nepriklausomybės metų karininkų su aukštu išsilavinimu Latvijos kariuomenėje padaugėjo bent dešimt kartų. Latvių karininkai savo gabumus gerai atskleidė Antrojo pasaulinio karo metais^{22, 23}.

Tokie Latvijos kariuomenės karininkai kaip pulkininkas Vilis Janums, Čekoslovakijos karo akademijos absolventas, vėliau Aukštųjų karinių kursų dėstytojas ir galiausiai Kuržemės divizijos štabo viršininkas, sugebėjimą vesti į mūšį 15-ąją diviziją įrodė būdamas divizijos vado pavaduotoju, nes divizijos vadas vokietis Obwurzeris būtent tuo metu atostogavo. Latvių legioną ir latvių policijos pulkus bei batalionus į mūšius sėkmingai vedė nemažai Latvijos kariuomenės karininkų su aukštu kariniu išsilavinimu: pulkininkai Rūdolfs Kandis, Arturs Krīpens, Kārlis Lobe, Aleksandrs Plensners, Arturs Silgailis; pulkininkai leitenantai Nikolajs

Latvių legiono kapitonas (oberštumbanfiureris), Riterio kryžiaus kavaličius N. Galdinš.

Bebris, Alfreds Gredzens, Jānis Grosbergs, Rūdolfs Kociņš, Kārlis Mangulis, Osvalds Meija, Pēteris Penčuks, Juris Taube. Mūšiuose pasižymėjo majorai E. Birzietis, V. Hāzners, K. Insbergs, A. Krimuldēns, J. Kīlītis, A. Līniņš, K. Mucenieks – taip pat visi su kariniu akademinu išsilavinimu. Latvijos kariuomenės kapitonas Nikolajs Galdinš buvo pakeltas majoru, po to pulkininku leitenantu, už nuopelnus mūšyje bei parodytą drąsą apdovanotas Riterio laipsnio Geležiniu kryžiumi bei Aukšiniu vokišku kryžiumi, karininkas su Aukštojos karo mokyklos išsilavinimu sumaniai vedė 19-osios divizijos 1-ąjį (42-ąjį) pulką nuo Volchovo pelkių iki pat kapituliacijos Kuržemėje. Pulkininkas leitenantas Andrejs Reinholds taip pat buvo apdovanotas Riterio laipsnio Geležiniu kryžiumi, jis vadovavo 19-ajam divizijos pulkui. Be

to, karą jis pradėjo kaip vyresnysis leitenantas, o tada tris kartus buvo paaukštintas tarnyboje²⁴⁻²⁶.

Šie latvių karininkai atsiskleidė kaip iškilūs karių vedliai. Dažnai būdami su savo daliniais sudėtingomis, sunkiomis mūšio sąlygomis, kitąsyk apsuptyje, kartais fronto pralaužimo vietose, neturėdami ryšio su kitais kariniais daliniais, prieš persvaros nepalaujamai gniuždomi, jie visgi ne kartą sugebėjo ištrūkti net iš, atrodo, beviltiškų situacijų ir išsaugoti savo dalinių branduolį. Drąsiai, nors dabar tik hipotetiškai, galime teigti, kad jei abiejų latvių kovos divizijų vadovybė – vadovaujanti sudėtis ir štabas (tiek sudėtis, tiek vadovavimo atžvilgiu) būtų buvusi latvių karininkų rankose, latvių karių būtų žuvę kur kas mažiau, daug daugiau jaunų gyvybių būtų išsaugota tautos gyvybės medžio atgimimui. Taip nenutiko dėl to meto Latvių savivaldos ir Latvių legiono generalinio inspektoriaus štabo. Baimė, kad vėl gali grįžti komunistų valdžia, nors ir pagrįsta, buvo tokia didelė ir viešpataujanti, kad kolaboravimas su vokiečiais

pasiekė tokias aukštumas, iš kurių kritimas žemyn atrodė pavojingas. Kitaip, nei komunistai, naciai su tais, kurie atsisakydavo kolaboruoti su jais aukščiausiu lygiu, nesu-sidorodavo taip kruvinai – tai Antrajame pasauliniame kare parodė mūsų kaimynų lietuvių pavyzdys. Baimė apskritai yra prasta patarėja politikoje, ypač mažoms tautoms atsidūrus kritiniame istorijos taške. Kaip žinoma, lietuvių reikalavimą atkurti jų nepriklausomą valstybę vokiečiai kategoriškai atmetė, tokį mūsų politikų, visuomenės darbuotojų bei karininkijos reikalavimą jie būtų atmetę taip pat kategoriškai. Tačiau mūsų politinė ir likusi raudonojo teroro nepaliesita karinio elito vadovybė galėjo iš vokiečių reikalauti kur kas didesnių nuolaidų formuojant latvių policijos batalionus (1941 ir 1942 m.) bei Latvių legioną. Pavyzdžiui, latviams reikėjo kategoriškai atmesti galimybę, kad daugelis dešimčių policijos batalionų bus išmėtyti milžiniškoje teritorijoje nuo Ladogos ežero iki Juodosios jūros be kokių nors kontrolės galimybių ir netenkinant šių batalionų apginklavimo, aprūpinimo reikalavimų, įtraukiant į operacijas fronto užnugaryje tarsi prieš raudonuosius partizanus, tačiau kartu nukreiptas prieš vietinius gyventojus. Nors dabar pasiekiami ir žinoma daugelio archyvų medžiaga ir to meto latvių karių bei civilių gyventojų parodymai, liudijantys, kad latvių kariai sąmoningai nepildė aukščiau stovinčių vokiečių karininkų įsakymų veikti prieš taikius gyventojus, latvių kariams nepelnytai užteptą gėdos dėmę išvalyti visada bus sunku todėl, kad į įvykius neįveltoms pusėms dabar tai atrodo nesvarbu ir nereikšminga.

Tuos latvių policijos batalionus, kuriuos 1941 m. ir iš dalies dar 1942-aisiais sudarė ištis savanoriai kovotojai, taip pat derėjo įtraukti į kovas būtent fronte. Taip pat mūsų politinei ir karinei vadovybei reikėjo pasiekti, kad latvių policijos batalionai kovai su komunistų teroristais ir partizanais būtų įtraukti tik Latvijos pasienio sričių gynybai abipus Latvijos sienos, tai yra Latgalos rytinėse srityse ir Rusijos bei Baltarusijos srityse, besiribojančiose su Latvijos siena. Tada mums nereiktų skaityti pranešimų, kuriuos rašė